

UŽSIENIO INVESTICIJŲ GARANTIJOS: SAMPRATA IR SISTEMA

GYTIS KAMINSKAS

Užsienio investicijų garantijos – tai sistema priemonių, rodančių valstybės požiūrį į užsienio investuotojus, siekiant paskatinti juos investuoti savo kapitalą į šalies ūkį. Paprastai kiekvienas investuotojas prieš investuodamas savo kapitalą lygina žadamą gauti pelną su išlaidomis ir rizika. Rizika yra skirstoma į tris kategorijas:

1. Ekonominė rizika – būdinga ekonominei arba komercinei veiklai. Ji savo ruožtu skirstoma į: a) komercinę riziką (pvz., klaidingas įmonės rentabilumo apskaičiavimas, komercinio partnerio bankrotas, kliento nemokumas ir pan.); b) ekonominę riziką (pvz., infliacija, valiutos keitimo kurso pasikeitimas, pinigų devalvacija ir kitos priemonės, kurias vykdo valstybė įgyvendindama savo ekonominį suverenitetą).

2. Politinė rizika – įvairios formos žala turtui ar gaunamoms pajamoms, kėsanimasis ar uždraudimas laisvai jomis disponuoti dėl užsienio valstybės politikos pokyčių ar politinių aktų.

3. Rizika dėl nenugalimos jėgos (pvz., įmonės sunaikinimo pavojus ar kitokia žala dėl žemės drebėjimų, ugnikalnių veiklos, potvynių ar kitokių gamtos stichijų). Ši sistema, dar vadinama gamtos rizika, yra panaši į karo riziką, kuri paprastai yra traktuojama kaip politinės rizikos elementas. Ši rizika labai reta.

Kalbant apie investicijų riziką ir draudimą nuo jos, būtinas nuostolių (žalos) padarymo faktas, pvz., ekspropriacija, nacionalizavimas ir panašiai. Atskirais atvejais žala nebūtinai turi atsirasti dėl kėsimosi į turtą ar jo sunaikinimo, žala gali būti padaryta dėl negalimumo kontroliuoti ar vadovauti įmonės veiklai tam tikrą laiką.

Priimdamos įstatymus dėl užsienio investicijų garantijų valstybės apdraudžia investuotojus nuo visų rūšių politinės rizikos. Politinė rizika apima vi-

sus neteisėtus ar diskriminuojančius valstybinės valdžios, valdymo ar kitų valstybės institucijų leidžiamus aktus, kurie pažeidžia ar trukdo investuotojui įgyvendinti savo teises į turtą. Tai gali būti ir pozityvūs aktai, pavyzdžiui, uždrausta ekspropriacija, o žala investuotam turtui gali būti padaryta neveikimu, kai aplinkybės diktuoja aktyvų veikimą, pvz., pareigos saugoti užsieniečių turtą nuo neteisėtų kėsinių ir jį nevykdymas.

Tarptautinė praktika skiria penkis garantijų rūšis:

- 1) investicinio režimo stabilumo garantijos;
- 2) garantijos nacionalizacijos ar ekspropriacijos atveju;
- 3) teisingos kompensacijos garantijos nacionalizacijos ir ekspropriacijos atveju;
- 4) pelno (pajamų) pervedimo garantijos;
- 5) kapitalo pervedimo garantijos.

1. Investicinio režimo stabilumo garantijos draudžia bloginti investuotojo padėtį, keičiant norminius aktus, reguliuojančius užsienio investicijas. Paprastai nustatoma, kad tais atvejais, jei vėlesni įstatyminiai aktai pablogina investavimo sąlygas, užsienio investuotojams tam tikrą laiką tarpą (10–15 metų) taikomi įstatymai, galioję investicijų įgyvendinimo momentu.

Ši garantija ypač aktuali valstybėse, neturinčiose užsienio investicijų reguliavimo patirties, taip pat tose valstybėse, kur teisėdara yra nepakankamai tobula. Prie tokių valstybių reikėtų priskirti ir Lietuvos Respubliką. Tačiau kai kuriose visuomenės gyvenimo srityse ši garantija netaikoma. Nauji įstatymai ar jų pakeitimai gynybos užtikrinimo, nacionalinio saugumo ir viešosios tvarkos tikrinimo, aplinkos apsaugos, gyventojų dorovės ir sveikatos apsaugos užtikrinimo, mokesčių, kreditų, finansų srityse yra privalomi užsienio investuotojams nuo jų įsigaliojimo momento. Kai kurios valstybės prie tokių sričių dar priskiria antimonopolinius įstatymus. Šie apribojimai yra suprantami ir dauguma pasaulio valstybių juos pripažįsta, išsamiai įtvirtindamos šias sritis savo įstatymuose, reguliuojančiuose užsienio investicijų klausimus.

2. Garantijos nacionalizacijos ar ekspropriacijos atveju. Jau nuo šio amžiaus pradžios ekspropriacija tapo didžiausiu juridinės ir diplomatinės užsieniečių turto gynybos rūpesčiu. Ekspropriacijos bangą sukėlė dažni politiniai ir ekonominiai įvykiai, drebinę tarptautinę bendriją daugiau nei pusę

amžiaus ir dėl kurių į tarptautinę areną atėjo daug naujų įvairaus ekonominio išsivystymo bei politinio režimo valstybių. Ekspropriacijos ir nacionalizacijos taisyklių įtvirtinimas tapo vienu iš svarbiausių investicinių konvencijų tikslų. Garantijos ekspropriacijos ir nacionalizacijos atveju yra vienas iš svarbiausių nacionalinių investicijų garantijų sistemų elementų.

Ekspropriacijos esmę sudaro du elementai:

- valstybės organo, turinčio įstatymų leidžiamąją, vykdomąją ar teisminę valdžią, priimtas aktas;
- šio akto pagrindu perimamos nuosavybės teisės.

Tačiau nuosavybės teisės perėmimas gali būti daromas nebūtinai valstybės naudai, pavyzdžiui, teisės į žemės nuosavybę perėmimas kito žemės naudotojo – žemės reformos subjekto naudai.

Viena pagrindinių ekspropriacijos sąlygų, įtvirtinta ir bendrojoje tarptautinėje teisėje, yra atlygintinis teisių į nuosavybę perėmimas. Ekspropriacija be nuostolių atlyginimo kvalifikuotina kaip konfiskacija. Kai kurie užsienio autoriai ją dar vadina konfiskacine ekspropriacija, laiko viena ekspropriacijos formų [1].

Konfiskacija, kaip neatlygintinė ekspropriacija, tarptautinės teisės požiūriu yra neteisėtas aktas. Turto konfiskavimas pagal tarptautinę teisę gali būti taikomas tik pripažinus asmenį kaltu padarius kriminalinį nusikaltimą arba kontrabandos atveju [2].

Pagal dvišales tarptautines sutartis, konfiskacija gali būti taikoma už mokesčių, muitų, ekonominių įstatymų pažeidimus. Ją taiko nacionaliniai teismai [3].

Nacionalizacija nėra tapatus ekspropriacijai aktas. Nacionalizacija nuo ekspropriacijos skiriasi objekto apimtimi. Nacionalizacija dažniausiai taikoma esant didelės apimties ekonominių struktūrų reformoms, o ekspropriacija yra daugiau individuali priemonė. Nacionalizacija yra valstybės suverenios teisės pasirinkti savo ekonomikos sistemą įgyvendinimas. Tai yra masinis reiškinys ir dėl to apsunkinamas nuostolių atlyginimas. Todėl siekiant supaprastinti nuostolių atlyginimo procedūrą, valstybė, nacionalizavusi turą, atsiskaito su investuotojo valstybe, o ši savo ruožtu su investuotoju. Tokia yra bendra sistema, o atskiras detales: nuostolių atlyginimo terminus, apimtį, sąlygas ir pan., dažniausiai reglamentuoja tarpvalstybiniai susitarimai.

Taigi nacionalizavimo ir ekspropriacijos atvejais būtina derinti du vienas kitam priešingus principus: 1) teisę vykdyti šias priemones, kuri yra neatimama valstybės teisė įgyvendinti savo teritorinį suverenitetą; ir 2) užsieniečių privačios nuosavybės neliečiamumą.

Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1974 m. gruodžio 12 d. rezoliucijoje Nr. 3281 (XXIX) skirsnio "Valstybės ekonominės teisės ir pareigos" antro straipsnio antroje dalyje sakoma: "Kiekviena valstybė turi teisę ... c. nacionalizuoti, eksproprijuoti ar perduoti užsieniečių nuosavybės teisę į turtą ..." [4].

Tačiau apibendrinus daugelio valstybių praktiką, darytina išvada, kad nacionalizacija yra leidžiama tik kaip galutinė priemonė ir tik esant konkrečioms, įstatymuose išvardytoms aplinkybėms (visuomenės interesams apsaugoti). Būtina nacionalizavimo sąlyga – kompensacijos išmokėjimas.

Užsienio investuotojų ekspropriacija leidžiama tik stichinių nelaimių, avarių, epidemijų, epizootijų ir kitais išskirtiniais atvejais. Ekspropriacija taikoma tik valstybinės valdžios organų sprendimu ir tik išmokant kompensaciją.

Jokia nacionalizacijos ar ekspropriacijos priemonė negali būti taikoma kitaip, kaip tik visuomenės interesais ir įstatymo nustatytais formomis.

3. Teisingos kompensacijos garantijos nacionalizavimo ar ekspropriacijos atveju. Tai yra greitos, adekvačios ir efektyvios kompensacijos, kuri atitiktų realią investicijų vertę sprendimo dėl nacionalizacijos ar ekspropriacijos priėmimo metu, išmokėjimas užsienio investuotojui. Kai kurios valstybės naudoja formuluotę "nuostolių tikslios sumos išmokėjimas" [5]. Ši formuluotė nėra tapati "teisingai kompensacijai". Teisinga kompensacija yra naudingesnė užsienio investuotojui, kadangi yra platesnė už "nuostolių tikslios sumos išmokėjimą".

Taip pat turi būti garantuojama užsienio investuotojų teisė pervesti kompensaciją į užsienį. Kompensacija nacionalizacijos ar ekspropriacijos atveju išmokama investuotojo pasirinkimu laisvai konvertuojama užsienio valiuta.

4. Pelno (pajamų) pervedimo garantijos. Užsienio investuotojams turi būti garantuojama teisė pervesti į užsienį pajamas ir kitas sumas užsienio valiuta, gautas iš investicinės veiklos teisėtu pagrindu.

Teisėtu pagrindu gautos sumos yra:

- pajamos iš investicijų – pelnas, pelno dalis, dividendai, palūkanos, licencinės kompensacijos, mokėjimai už techninę pagalbą ir techninį aptarnavimą ir kitos išmokos;
- sumos, išmokėtos teisės į piniginius reikalavimus pagrindu bei reikalavimo vykdyti sutartinius įsipareigojimus, turinčius ekonominę vertę, pagrindu;
- įvairios kompensacijos pagal užsienio investicijų įstatymus.

5. Kapitalo pervedimo garantijos. Nutraukus investicinę veiklą, užsienio investuotojas turi turėti teisę pervesti savo kapitalą į užsienį. Paprastai užsienio investuotojas gali perduoti savo kapitalą, parduoti jį fondų biržoje bei kitaip juo disponuoti vadovaujantis investicijas priimančios valstybės įstatymais.

Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo 7 straipsnis nustato, kokios garantijos Lietuvos Respublikoje taikomos užsienio kapitalui, investuojamam remiantis šio įstatymo nuostatomis ir tvarka [6].

Šio straipsnio pirmoji dalis, numatanti, kad užsienio investicijas, investuotojų pelną, pajamas, dividendus, teises ir teisėtus interesus Lietuvos Respublikoje gina Lietuvos įstatymai, yra deklaratyvaus pobūdžio, įtvirtinanti bendrą užsieniečių teisinės padėties ir privačios nuosavybės neliečiamumo Lietuvos Respublikoje principą.

Antroje Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo 7 straipsnio dalyje įtvirtinta garantija nacionalizacijos ar ekspropriacijos atveju. Šioje dalyje nurodoma, kad turto atlygintinis paėmimas galimas tik Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka, tik visuomenės poreikiams ir tik kompensuojant investuotojui atlygintinai paimto turto rinkos vertę. Lietuvos įstatymų leidėjas nustato tris sąlygas, kurioms esant galima nacionalizuoti ar eksproprijuoti užsienio investuotojo turtą. Tai – a) turto atlygintinis paėmimas galimas tik Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka; b) tik visuomenės poreikiams; c) tik kompensuojant investuotojui (investuotojams) atlygintinai paimto turto rinkos vertę.

Tarptautinėje praktikoje reglamentuojant nacionalizacijos ar ekspropriacijos tvarką paprastai nurodomos keturios sąlygos: norminis pobūdis, vi-

suomeninis poreikis, atlygintinumas ir nediskriminavimas taikant šią priemonę. Taigi mūsų įstatymų leidėjas atsisakė nediskriminavimo principo įtvirtinimo reguliuojant užsienio investuotojo kapitalo nacionalizacijos ir ekspropriacijos klausimus.

Įstatymų leidėjas šiame įstatyme taip pat atsisakė nuostatos, rodančios išimtinį nacionalizacijos ar ekspropriacijos pobūdį, kas buvo įtvirtinta iki jo galiojusiame Lietuvos Respublikos užsienio investicijų įstatyme. Formuliuotė, kad nacionalizacija ar ekspropriacija neleidžiama ir vykdoma tik išimtiniais įstatymų numatytais atvejais būtų patrauklesnė potencialiems užsienio investuotojams ir geriau atitiktų tarptautinio ekonominio gyvenimo dvasią.

Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo 7 straipsnis "Garantijos užsienio investuotojams" įtvirtina tik dvi iš penkių tarptautinėje praktikoje išskiriamų, mūsų jau prieš tai aptartų, garantijų rūšių. Šiame straipsnyje yra numatytos garantijos nacionalizacijos ar ekspropriacijos atveju bei teisingos kompensacijos garantijos nacionalizacijos atveju. Pastarąją garantiją įtvirtina minėto įstatymo 7 straipsnio trečioji ir ketvirtoji dalys. Šio straipsnio trečiojoje dalyje sakoma, kad "Kompensacijos už turto atlygintinį paėmimą dydis turi atitikti nusavinto turto rinkos vertę, buvusią prieš pat atlygintinį paėmimą arba prieš viešą paskelbimą apie jį, atsižvelgiant į tai, kas pirmiau įvyksta. Į kompensaciją įskaičiuojamos palūkanos nuo atlygintinio turto paėmimo paskelbimo dienos iki kompensacijos išmokėjimo dienos, apskaičiuotos pagal atitinkamos valiutos kursą Londono tarpbankinėje rinkoje (LIBOR)" [7].

Toks pakankamai detalus kompensacijos vertės nustatymo reglamentavimas neabejotinai yra sveikintinas dalykas Lietuvos teisėdaroje. Tas pats pasakytina ir apie Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo 7 straipsnio ketvirtąją dalį, reglamentuojančią kompensacijos už atlygintinį turto paėmimą išmokėjimo tvarką. Joje sakoma, kad kompensacija turi būti išmokama ne vėliau kaip per tris mėnesius nuo atlygintinio turto paėmimo paskelbimo dienos laisvai konvertuojama valiuta arba Lietuvos nacionaline valiuta, jeigu investuotojas sutinka. Investuotojo pageidavimu kompensacija be apribojimų pervedama į užsienį. Iki šiol šios normos veikimas nebuvo taikytas praktiškai, todėl galima tik teoriškai vertinti jos teigiamas ir neigiamas savybes. Prie teigiamų savybių galima priskirti tikrai deta-

lų bendros tvarkos reglamentavimą, kas minėta anksčiau, bei tam tikros sankcijos nustatymą už šios tvarkos nesilaikymą Lietuvai – turima omenyje palūkanų, kaip kompensacijos už laiko vilkinimą, įskaičiavimas. Prie neigiamų šios normos savybių priskirtinas tikrosios rinkos vertės nustatymo mechanizmo nepakankamas funkcionavimas, kadangi gana problemiška būtų nustatyti atskirų objektų rinkos vertę, nesant pačios jų rinkos. Be abejonės kiekvienu atveju užsienio investuotojas patirtų nuostolių dar ir dėl to, kad Lietuvos įstatymų leidėjas kompensacijos dydį sieja tik su nusavintu turto rinkos verte, nekreipdamas dėmesio į tai, kad tokiu atveju atsiranda ir kito kio pobūdžio nuostolių (pavyzdžiui, įvairios prievolės pagal sutartinius įsipareigojimus, negautos pajamos, turėjusios reikšmės finansiniams planams, ir t. t.).

Pelno (pajamų) pervedimo garantija įtvirtinta Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo 15 straipsnyje “Nuosavybės teisės į teisėtai gautą pelną, pajamas arba dividendus įgijimas”. Šiame straipsnyje sakoma, jog teisėtai gautas pelnas, pajamos arba dividendai nuosavybės teise priklauso užsienio investuotojams, o užsienio investuotojai turi teisę jiems nuosavybės teise priklausančius pelną, pajamas arba dividendus, sumokėję mokesčius, pervedti į užsienį be apribojimų. Pervedimas atliekamas pagal pervedimo dieną Lietuvos banko skelbiamą oficialų lito kursą užsienio valiutos atžvilgiu. Minėto straipsnio ketvirtojoje dalyje numatyta galimybė užsienio investuotojams savo pelną, pajamas arba dividendus išvežti vidaus rinkoje nupirktų prekių bei paslaugų forma arba reinvestuoti į Lietuvos Respublikos ūkį. Lietuvoje ši garantija kol kas didesnių rūpesčių užsienio investuotojams nekelia.

Kalbant apie kapitalo pervedimo garantijas Lietuvoje, paminėtina, kad nors ši garantija nėra tiesiogiai įtvirtinta Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatyme, tačiau galima teigti ją realiai egzistuojant. Tiesioginis šios garantijos įtvirtinimas tikrai būtų nepakankęs Lietuvos prestižui. Iš dalies kapitalo pervedimo garantija yra užtikrinama nustatant, jog valstybės valdžios ar valdymo institucijos ir pareigūnai neturi teisės trukdyti užsienio investuotojams valdyti jiems nuosavybės teise priklausančią turtą, juo naudotis arba disponuoti, išskyrus kai yra pažeidžiami Lietuvos Respublikos įstatymai. Pasinaudodamas šia norma, užsienio investuotojas gali

realizuoti savo teisę perversi kapitalą į užsienį. Ši garantija taip pat yra sąlygojama vertybinių popierių biržos veiklos, nes kaip tik per jos mechanizmą ji ir yra įgyvendinama.

Taigi Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatyme vienu ar kitokių būdu įtvirtintos keturios tarptautinėje praktikoje skiriamos užsienio investicijų garantijų rūšys. Vienintelė, nepakliuvusi tarp šių keturių grantijų, yra investicinio režimo stabilumo garantija. Tai galima laikyti viena iš pačių svarbiausių garantijų užsienio investuotojams. Apie jos esmę esame kalbėję anksčiau, tačiau manau, jog būtina peržvelgti Lietuvos teisėdaros užsienio investicijų klausimais istoriją, kuri yra trumpa, bet pakankamai turininga. Pirmasis įstatymas dėl užsienio investicijų priimtas 1990 m. gruodžio 29 d. [8]. Po jo iškart priimtas 1992 m. vasario 11 d. įstatymas "Dėl užsienio investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo pakeitimo ir papildymo" [9] bei Lietuvos Respublikos užsienio investicijoms draudžiamų ir ribojamų veiklos sričių įstatymas, priimtas 1991 m. gegužės 2 d. [10]

Po neilgos pertraukos, 1995 m. birželio 13 d. priimamas naujas Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymas, kuris panaikino iki jo galiojusius ankstesnius užsienio investicijų įstatymus. Tačiau ir šis įstatymas nesugebėjo ilgesnį laiką išlikti nepakeistas. Jau 1996 m. balandžio 2 d. Seimas priėmė įstatymą "Dėl užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo 7 straipsnio papildymo" [11]. Po jo 1996 m. liepos 11 d. priimamas Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo 1, 2, 13, 17, 19 straipsnių papildymo ir pakeitimo" [12].

Tačiau užsienio investicijų klausimai buvo reguliuojami ne tik įstatymais, t. y. aukščiausią juridinę galią turinčiais norminiais aktais. Sprendimus, tiesiogiai liečiančius užsienio investicijas, įvairiais savo kompetencijos klausimais priiminėjo įvairios Lietuvos žinybos. Kaip tokio reguliavimo pavyzdį galima paminėti Lietuvos Respublikos ekonomikos ministerijos raštą "Dėl leidimų užsienio investicijai išdavimo, bendrų ir užsienio kapitalo įmonių registravimo" bei Lietuvos finansų ministerijos raštą "Dėl užsienio investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo nustatytų lengvatų taikymo" [13, 14].

Tokia itin dažna įstatymų ir kitų norminių aktų kaita yra būdinga valstybėms, pertvarkančioms savo ekonomikos pagrindus ir sistemą. Tai iš dalies

yra suprantama, tačiau ypač atsargiai reikėtų elgtis su užsienio investicijų teisine baze, kurios keitimas, net ir tada, kai priimamas palankesnis investuotojui įstatymas, bendrame kontekste yra vertinamas skeptiškai, turint omenyje pačią keitimo tendenciją. Užsienio investuotojo požiūriu, investuojant savo kapitalą į konkrečios šalies ekonomiką, būtinos galimybės planuoti veiklą ne vieniems, o 5–10 metų į priekį. Užsienio kapitalo investicijų įstatymo pakeitimas gali sugriauti visus investuotojo paskaičiavimus ir verslo planus, todėl prieš investuojant kapitalą paprastai atliekamas išankstinis ir detalus valstybės teisinės ir ekonominės bazės tyrimas.

Kalbant apie Lietuvos teisinės sistemos ypatumus, būtina pažymėti, kad mūsų įstatymų leidėjas pasirinko gana įdomų užsienio investicijų reguliavimo perimamumo būdą, ankstesnio Užsienio kapitalo investicijų įstatymo 29 straipsnį "Mokesčių lengvatos ir tarifai" inkorporuodamas į naujojo įstatymo 12 straipsnio tekstą. Naujasis Užsienio kapitalo investicijų įstatymas numatė kitokias mokesčių lengvatas užsienio kapitalui, kuris yra investuojamas į Lietuvos ūkį nuo 1995 m. rugpjūčio 1 d., negu iki jo priėmimo galiojęs Užsienio kapitalo investicijų įstatymas. Remiantis naujojo įstatymo 13 straipsniu, mokesčių lengvatas įgyja tik tas užsienio investuotojas, kuris investavo ne mažesnę kaip dviejų milijonų JAV dolerių vertės užsienio kilmės kapitalą, tuo tarpu iki jo galiojęs įstatymas mokesčių lengvatas suteikdavo nepriklausomai nuo investicijos dydžio. Lietuvos įstatymų leidėjas, siekdamas išvengti teisinės kolizijos, perkėlė ankstesnio įstatymo 29 straipsnio numatytas mokesčių lengvatas į naujojo įstatymo 12 straipsnį, tokiu būdu užtikrindamas užsienio investuotojams, investavusiems Lietuvoje savo kapitalą iki 1995 m. rugpjūčio 1 d., teisę ir toliau naudotis investavimo metu galiojusiomis mokesčių lengvatomis. Taip pat reikėtų pažymėti, jog toks investuotojas, norėdamas pasinaudoti naujojo įstatymo numatytomis lengvatomis, tą galėtų padaryti remdamasis šio įstatymo 13 straipsniu.

Reikia turėti omenyje, kad toks dalinio perimamumo pavyzdys anaipolt nerodo, jog yra realizuota investicinio režimo stabilumo garantija. Tai viso labo gali būti tik užsienio investicijų teisinio režimo keitimo padarinių sušvelninimo pavyzdys. Taigi Lietuvos įstatymų leidėjas vienokia ar kitokia forma realizavo keturias iš penkių tarptautinėje praktikoje skiriamų užsienio investicijų garantijų rūšių.

Tačiau valstybės vidaus norminiai aktai yra tik vienas užsienio investicijų teisinio režimo dalykas. Kitas – dvišalės tarptautinės sutartys ir tarptautinės konvencijos įvairiais užsienio investicijų statuso klausimais. Lietuva yra pasirašiusi su 24 valstybėmis investicijų skatinimo ir apsaugos sutartis bei prisijungusi prie 1965 m. Vašingtono konvencijos dėl investicinių ginčų tarp valstybių ir kitų valstybių piliečių sprendimo ir Daugiašalės investicijų garantijų agentūros įkūrimo konvencijos. Nagrinėjant garantijų užsienio investicijoms temą, labai svarbios yra dvišalės investicijų skatinimo ir apsaugos sutartys. Paprastai šios sutartys yra tipinės, viena nuo kitos mažai kuo besiskiriančios. Jų svarba ta, kad susitariančios valstybės dvišaliu pagrindu išplečia atskirų garantijų užsienio investicijoms taikymą bei numato papildomas garantijas užsienio investuotojams. Tokiu būdu šalis sukuria palankesnę investicinį klimatą viena kitos investuotojams. Vienas svarbiausių šių sutarčių elementų yra nediskriminacijos principas, kurį, beje, kai kurie užsienio autoriai išskiria kaip užsienio investicijų garantijų mechanizmo elementą [15]. Šio principo esmė yra ta, kad susitariančios šalys įsipareigoja savo teritorijoje traktuoti viena kitos investuotojų investicijas ar pajamas ne mažiau palankiai, negu savo investuotojų investicijas ar pajamas arba bet kurios trečiosios valstybės investuotojų investicijas ar pajamas. Taip pat šalys įsipareigoja traktuoti viena kitos investuotojus, kiek tai susiję su jų investicijų valdymu, palaikymu, pasinaudojimu, ne mažiau palankiai, negu savo arba bet kurios trečiosios šalies investuotojų [16]. Vienintelė šio principo išimtis, numatyta kai kuriose dvišalėse sutartyse, yra ta, kad šis režimas netaikomas privilegijoms, kurias viena susitariančioji šalis teikia trečiosios šalies piliečiams ar įmonėms, remdamasi jos dalyvavimu ar prisijungimu prie laisvosios prekybos zonų, muitų sąjungos, bendrosios rinkos ar bet kokios kitos regioninio ekonominio organizavimo formos ir mokesčiams [17]. Kalbant apie nediskriminavimo principo įtvirtinimą Lietuvos vidaus teisės normose, pažymėtina, jog ankstesnio Užsienio investicijų įstatymo 6 straipsnyje buvo nuostata, kad “Užsienio investicijas kaip nors diskriminuoti draudžiama” [18]. 1995 metais priimdamas naująjį užsienio investicijų įstatymą Lietuvos įstatymų leidėjas atsiskė tiesioginio nediskriminavimo principo įtvirtinimo, numatydamas tik nuorodą į tarptautinės sutarties viršenybę įstatymo atžvilgiu. Tokiu būdu nediskriminavimo principas Lietuvos Respubli-

kos teritorijoje taikomas tik tų valstybių su kuriomis yra įsigaliojusios dvišalės sutartys dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos, investuotojų atžvilgiu. Tačiau reikia turėti omenyje, jog naujajame užsienio investicijų įstatyme įtvirtinta nuostata, kad "Užsienio investuotojas investicijos buvimu Lietuvos Respublikoje metu naudojasi tomis pačiomis ūkinės-komercinės veiklos reglamentavimo teisėmis ir turi tokias pat pareigas, kaip ir kiti Lietuvos Respublikos juridiniai ir fiziniai asmenys" [19]. Tokiu būdu buvo įtvirtintas dalinio nediskriminavimo principas, kurio esmė ta, kad užsienio investuotojas turi tokį pat teisinį statusą kaip ir Lietuvos juridinis ar fizinis asmuo.

Taip buvo susiaurintas šio principo veikimas tiek subjektų apimties (nediskriminacija tik lyginant su Lietuvos subjektu, kai tuo tarpu dvišalėse sutartyse nediskriminacija taikoma ir santykiuose su trečiosios valstybės investuotojais), tiek objekto apimties (nediskriminacija tik pagal komercinės-ūkinės veiklos statusą, t. y. teises ir pareigas šioje srityje) požiūriu.

Be nediskriminacijos principo įtvirtinimo, dvišalėse investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos sutartyse detalizuojama ir atskirų garantijų užsienio investicijoms taikymo tvarka ir sąlygos. Imant konkrečiai, papildomai reglamentuojamos investicijų garantijos nuo politinės rizikos elementų: nuostolių dėl karo ar kito ginkluoto konflikto, revoliucijos, ypatingosios padėties įvedimo, sukilimo, maišto, riaušių ar kitų panašių įvykių atlyginimas, kuris būtų ne mažiau palankus negu savo ar bet kurios trečiosios valstybės investuotojams. Taip pat šiose sutartyse detalizuojamos garantijos ekspropriacijos, investicijų ir pajamų repatriacijos atvejais.

Dar vienas užsienio investicijų garantijų sistemos elementas yra ginčų dėl užsienio investuotojo teisių ir teisėtų interesų pažeidimo nagrinėjimo procedūra. Ankstesniame Lietuvos užsienio investicijų įstatyme buvo deklaratyvi nuostata, kad ginčus dėl užsienio investuotojų teisių ir teisėtų interesų pažeidimo nagrinėja Lietuvos Respublikos teismai arba užsienio šalių ar tarptautinių ginčų nagrinėjimo organai [20]. 1992 m. liepos 6 d. Lietuvai pasirašius 1965 m. Vašingtono konvenciją dėl investicinių ginčų tarp valstybių ir kitų valstybių piliečių sprendimo situacija pasikeitė ir naujame užsienio investicijų įstatyme Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtino nuostatą, jog užsienio investuotojai investicinių ginčų (o tai yra kiekvienas su užsienio

investicija susijęs teisinio pobūdžio ginčas tarp užsienio investuotojo ir Lietuvos Respublikos) atvejais turi teisę tiesiogiai kreiptis į Tarptautinių investicinių ginčų sprendimo centrą, remdamiesi minėtos tarptautinės konvencijos normomis. Remiantis šios konvencijos 28 ir 36 straipsnio nuostatomis, jeigu bet kuris iškilęs ginčas neišsprendžiamas draugiškai ar kitokiu būdu per trijų mėnesių laikotarpį nuo raštiško pranešimo apie šį ginčą dienos, suinteresuotasis investuotojas gali pradėti sutaikymo ar arbitražinį teismo procesą, pateikdamas prašymą Centro generaliniam sekretoriui [21]. Be to, reikia paminėti, kad valstybės pasirašydamos dvišales investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos sutartis gali numatyti ir kitokias investicinių ginčų sprendimo procedūras, kaip alternatyvą Tarptautiniam investicinių ginčų sprendimo centrui. Kaip pavyzdį galima paminėti precedūrą, numatytą Lietuvos ir Šveicarijos sutartyje dėl investicijų skatinimo ir jų abipusės apsaugos, pagal kurią pirmiausiai rengiamos konsultacijos tarp besiginčijančių šalių. Jei per šešis mėnesius ginčas neišsprendžiamas konsultacijomis, tai investuotojo prašymu jis perduodamas arbitražo teismui, kuris sudaromas kiekvienu konkrečiu atveju, besiginčijančioms šalims paskiriant po vieną arbitražą ir šiems išrenkant pirmininką, kuris turi būti trečiosios valstybės pilietis. Arbitrams ir pirmininkui paskirti nustatytas dviejų mėnesių terminas, kurio nesilaikant bet kuri besiginčijanti šalis gali kreiptis į Paryžiaus tarptautinių prekybos rūmų teismo prezidentą su prašymu paskirti reikiamus asmenis. Tokio arbitražo teismo sprendimai yra galutiniai ir privalomi, o šalys privalo užtikrinti šio teismo sprendimo pripažinimą ir vykdymą. Teismo išlaidas šalys apmoka po lygiai, jeigu tarp jų nėra kitokio susitarimo ar teismas nusprendžia kitaip [22]. Dar kitais atvejais investicinio ginčo sprendimas perduodamas tarptautiniam *ad hoc* arbitražo teismui, sudaromam pagal Jungtinių Tautų Tarptautinės prekybos teisės komisijos (UNCITRAL) arbitražo taisyklės, tačiau šalims paliekama teisė savo susitarimu padaryti šių taisyklių pakeitimus [23].

Trumpai apžvelgus užsienio investicijų garantijų sistemą ir jų sampratą tiek teoriniu, tiek Lietuvos įstatymų leidėjo požiūriu, darytina išvada, jog šioje srityje jau nemažai padaryta. Taip pat norisi pažymėti, vien liberalizavus savo įstatymus naivu būtų tikėtis ženklaus užsienio investuotojų skaičiaus padidėjimo. Dabar pasaulyje vyksta stipri konkurencinė kova dėl už-

sienio investicijų, todėl Lietuvai būtina išnaudoti visas savo galimybes ir privalumus, siekiant pritraukti kuo daugiau investuotojų nacionalinės ekonomikos efektyvaus funkcionavimo interesais. Užsienio kapitalo investicijų pagalba galima spręsti įvairias problemas, su kuriomis susiduria dabartinė Lietuvos ekonomika. Tai ir pažangių technologijų pritraukimas, racionalus gamybos pajėgumų išdėstymas, pajamų iš eksporto didinimas, nacionalinės ekonomikos ir jos valdymo metodų modernizavimas, papildomos konkurencijos vietos pramonei sudarymas dėl žemesnių kainų ir gamybos efektyvumo, valdymo ir techninio patyrimo perėmimas, išėjimas į naujas realizavimo rinkas, naujų darbo vietų kūrimas ir t. t. Užsienio investicijų teisinė bazė turi būti tik sudedamoji valstybės užsienio investicijų politikos dalis. Tačiau būtent norminė bazė ir yra kertinis tokios politikos lygmuo.

LITERATŪRA

1. Friedmaan, Wolfgang G., Pugh R.C., (eds.) *Legal Aspects of Foreign Investment*. London, Stevens, 1959. P. 207.
2. White, Gillian, *Nationalisation of Foreign Property*. London. Stevens. 1961, v. 2. P. 929.
3. Nyderlandų-Senegalo sutarties dėl investicijų skatinimo ir apsaugos 5 straipsnis, *Tractatenblad* No 132, 1981.
4. *International Legal Materials* 114, Washington, D.C., 1975, p.p. 151 s.s.
5. Diallo Achmed. *Pravovoe regulirovanie inostranych investicyi v stranach zapadnoi Afriki*. Auctoref. ... teisės mokslų kandidat. Moskva. 1987. S.13.
6. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje", 1995 m. birželio 13 d. Nr. 938 // *Žinios*, 1995. Nr. 55–1351.
7. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje", 1995 m. birželio 13 d. Nr. 938 // *Žinios*, 1995. Nr. 55–1351.
8. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio investicijų Lietuvos Respublikoje", 1990 m. gruodžio 29 d. Nr. I– 905 // *Žinios*, 1991. Nr. 2–38.
9. Lietuvos Respublikos įstatymas " Dėl užsienio investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo pakeitimo ir papildymo", 1992 m. vasario 11 d. Nr. I-2302 // *Žinios*, 1992. Nr. 7–152.
10. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio investicijoms draudžiamų ir ribojamų veiklos sričių", 1991 m. gegužės 2 d. Nr. I-1276 // *Žinios*, 1991. Nr. 14–361.
11. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo 7 straipsnio papildymo", 1996 m. balandžio 2 d. Nr. I-1269// *Žinios*, 1996. Nr. 35–855.

12. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo 1, 2, 13, 17, 19 straipsnių papildymo ir pakeitimo", 1996 m. liepos 11 d. Nr. I-1481 // *Žinios*, 1996. Nr. 71-1714.

13. Lietuvos Respublikos ekonomikos ministerijos raštas "Dėl leidimų užsienio investicijai išdavimo, bendrų ir užsienio kapitalo įmonių registravimo", 1994 m. spalio 6 d. Nr. 82-06-2539 // *Žinios*, 1994. Nr. 80.

14. Lietuvos Respublikos finansų ministerijos raštas "Dėl užsienio investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymo nustatytų lengvatų taikymo", 1994 m. rugpjūčio 1 d. Nr. 57N // *Žinios*, 1994. Nr. 60.

15. Peter Schaufelberger. La protection juridique des investissements internationaux dans les pays en developpement. Zurich. 1993

16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Izraelio Valstybės Vyriausybės sutartis "Dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos", 4 straipsnis // *Žinios*, 1996. Nr. 76-1828.

17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Prancūzijos Respublikos Vyriausybės sutartis "Dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos", 4 straipsnis // *Žinios*, 1995. Nr. 11-237.

18. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio investicijų Lietuvos Respublikoje", 1990 m. gruodžio 29 d. Nr. I-905 // *Žinios*, 1991. Nr. 2-38.

19. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje", 1995 m. birželio 13 d. Nr. I-938 // *Žinios*, 1995. Nr. 55-1351.

20. Lietuvos Respublikos įstatymas "Dėl užsienio investicijų Lietuvos Respublikoje", 1990 m. gruodžio 29 d. Nr. I-905 // *Žinios*, 1991. Nr. 2-38.

21. Convention pour le reglement des differends relatifs aux investissements entre Etats et ressortissants d autres Etats, le 18 mars 1965 // Nations Unies-Recueil des traites, 1966, No 8359, p. 161-205.

22. Lietuvos Respublikos ir Šveicarijos Konfederacijos sutartis "Dėl investicijų skatinimo ir jų abipusės apsaugos" // *Žinios*, 1994. Nr. 25-400.

23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Estijos Respublikos Vyriausybės sutartis "Dėl investicijų skatinimo ir abipusės apsaugos" // *Žinios*, 1996. Nr. 69-1668.

GUARANTEES FOR FOREIGN INVESTMENT: THE CONCEPT AND THE SYSTEM

Gytis Kaminskas

SUMMARY

Investment relations, which play a significant role in international economic relations, have not been given thorough treatment in Lithuania. The aim of this article, therefore, is to discuss from both the theoretical and the practical viewpoint,

the system of foreign investment guarantees as an integral part of these investment relations.

Six years of foreign investment practice in Lithuania entitle us to speak about some experience and "Lithuanian traditions" in this field, which is crucial for the country's economy. This article presents a brief survey of international experience in the field of foreign investment guarantees and describes some country-specific features observed in Lithuania.

The policy of foreign investment guarantees is a system of measures which demonstrate the attitude of government towards foreign investors and its commitment to encourage the investment of foreign capital in the country's economy. Guarantees, however, represent only part of the overall inventory of measures necessary to ensure security of foreign investment. Apart from them, there is foreign investment insurance policy and international bilateral and trilateral agreements, which have not been thoroughly discussed in this article.

Foreign investment is vital for Lithuania, and all available measures must therefore be applied to create an investment-friendly environment which in itself may be described as an amalgam of certain conditions, namely

- 1) political stability;
- 2) legal transparency; and
- 3) favourable terms of taxation and a wide network of agreements on the avoidance of double taxation.

An investment-friendly environment is an integral part of general political stability, prevailing public attitudes and the country's ability to weigh the importance of foreign investment on its economy. Moreover, it is an integral element of a rational foreign investment policy which is formalized through legal acts governing property relations, tax policy and a variety of issues related to company activities.

The legal basis which regulates foreign investment policy serves only as a constituent part of the government's foreign investment policy. However, this particular normative basis is the cornerstone of this policy.